

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՀԱՇՏԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Լուսինե ԹԱՍԱԼՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի իրավագիտության
ֆակուլտետի քրեական իրավունքի և քրեաբանության ամբիոնի դասախոս

Բանալի բառեր. հաշտարար, խնդիր, այլընտրանք, Հայաստանի
Հանրապետություն

Հայաստանի Հանրապետությունում հաշտարարությունը՝ որպես վեճերի լուծման այլընտրանքային միջոց և արդարադատությանը օժանդակող իրավական ինստիտուտ, նոր է: Իրավական համակարգում իր տեղը և դերը ստանձնեց 2015թ. մայիսի 7-ին, Ազգային ժողովի կողմից օրենսդրական փոփոխությունների և լրացումների միջոցով: Իսկ հիմնադիր փաստաթուղթ կարող եք համարել, քաղաքացիական և առևտրային իրավունքի ոլորտում վեճերի լուծման այլընտրանքային կանաչ փաստաթուղթը (ՎԼԱ)²⁴ և Հայաստանի Հանրապետության իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագրը²⁵:

ՀՀ դատական օրենսգրքում, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում, ՀՀ ընտանեկան և ՀՀ պետական տուրքի մասին օրենքներում ամրագրվեցին այնպիսի նորմեր, որոնք թույլ են տալիս կարգավորել հաշտարարության ինստիտուտի ձևավորման կարգը և հաշտարարի գործունեությունը: Հաշտարարությունն իրականացվում է քաղաքացիաիրավական, աշխատանքային և ընտանեկան բնույթի գործերով: Իսկ հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությունը որոշակի իրավահարաբերության կապակցությամբ կողմերի միջև կնքված գրավոր համաձայնություն է:

Հաշտարարի հաշտարարության գործընթացն իրականացվում է օրենքից բխող սկզբունքներով՝ առաջնորդվելով կամավորության, գաղտնիության, կողմերի հավասարության, հաշտարարի անկողմնակալության սկզբունքների հիման վրա: Օրենսդիրը շատ հակիրճ և նրբանկատորեն է շարադրել հաշտարարի իրավունքները և պարտականությունները: Մեր կարծիքով, միննույն ժամանակ սահմանված ցանկացած իրավունքի և պարտա-

²⁴ Եվրոպական համայնքների հանձնաժողով, Բրյուսել, 19.04.2002թ./ 09.03.2017թ./:

²⁵ Ընդունվել է ՀՀ նախագահի կողմից 30.06.2012թ./19.03.2017թ./:

կանության տողատակերում հասկանում ենք, որ հաշտարարն իր գործունեությունը պետք է իրականացնի մաքրամաքուր, չգրված ներքին սկզբունքով: Հաշտարարն հաշտարարություն իրականացնելուց հրաժարվելու իրավունք ունի, եթե հաշտարարը կարծում է, որ իր մասնակցությունը հաշտարարության գործընթացին կհանգեցնի հաշտարարության որևէ սկզբունքի խախտման: Միաժամանակ, այս կամ այն իրավունքի անարգել իրականացման երաշխիքների թվում հանդես է գալիս նաև տվյալ իրավունքի իրականացման կարգի հստակ իրավական կարգավորումը:

Ներպետական իրավական նորմերի համաձայն՝ հաշտարարությունն իրականացվում է արտադատական և դատավարության ընթացքում առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարաններում դատավարության ընթացքում մինչ վճռի հրապարակումը:

Կարող ենք հաշտարարությունը միաժամանակ դիտարկել որպես քաղաքացիական դատավարության իրավունքի ինստիտուտ կամ նրան սերտ կապված ենթաճյուղ, քաղդատավարական գործընթացի փուլն է և սուբյեկտիվ իրավունքի իրացման ձև: Հաշտարարությունը, որպես քաղդատավարական գործընթացի փուլ հանդիսանում է քաղդատավարության ընթացիկ փուլը և շատ հաճախ վերջնական կարող է հանդիսանալ: Այս դեպքում ավարտը նշանակում է դատավարական փուլերի կամ գործընթացի հաջորդ փուլի արագ անցում: Թեպետ դատական փուլի կամ գործընթացի հաջորդ հաշտարարության փուլի անցումը չի նշանակում սուբյեկտիվ իրավունքների կամ դատավարության կողմերի իրավունքների դադարում, դրանք կարող են շարունակվել նաև դատական գործընթացի հաջորդ փուլերում, եթե համաձայնությունը չի կնքվում, կնքված հաշտության համաձայնությունը ոչ իրավաչափ է կամ հակասում է երրորդ անձանց շահերին:

Հաշտարարության փուլի անցման կողմերի իրավունքն անհրաժեշտ է տարբերակել դատավարության սուբյեկտի կամ կողմերի իրավունքների իրացումից: Հաշտարարության փուլի անցնող կողմերը, բացի հաշտության իրավունքից, ունեն օրենսդրական նորմերի հետ չկապված այլ իրավունքներ և այդ իրավունքներից մեկն էլ հաշտարարության կողմերի իրենց իսկ ներկայացրած փոխշահավետ կամ այլընտրանքային ձևով վճեի լուծումը, օրենքից չկառչելու կամ չկաշկանդվելու իրավունքն է: Վերջինս ենթադրում է նաև

օրենքով չսահմանափակվելու և օրենքին չհակասող լուծման հնարավորություն, որը հանդիսանում է հաշտարարության կողմերի իրավունքն է: Կարելի է ենթադրել, որ այս դեպքերում շրջանառությունից հանվում է մեզանում տարածված« գործի հաղթող և պարտվող հասկացությունը. նկատի ունենք հաշտարարությամբ վեճի լուծման տարբերակի ժամանակ, քանի որ սովորաբար դատավարության կողմերից մեկը դատարանի վերջնական որոշումը չընդունվելու դեպքում համարում է իրեն պարտված՝ բացառությամբ, եթե հայցվորը հրաժարվում է հայցից կամ դիմումից: Գործնականում չի բացառվում, որ պարտվող հանդիսանա այն անձն, ով հայցը ներկայացրել է սակայն իր իրավունքները խախտվել են:

Այնուամենայնիվ, կարծում ենք, հայցից հրաժարվելու կամ բողոքարկելու իրավունքի դեպքում կիրառել պարտվող կամ հաղթող կողմը հասկացությունը սխալ է, քանի որ այն սահմանված չէ օրենքով, այլ գործում է կողմերի տրամաբանությամբ: Այսպես, ՀՀ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի որևէ հոդվածի համաձայն կամ հոդվածի կետով նման բան չի սահմանված: Բարեբախտաբար, օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքով Ազգային ժողովի որևէ պատգամավոր հանդես չի եկել:

Փաստորեն, անգամ կողմերի գիտակցության մեջ հաշտարարության դեպքում նման տերմիններ չեն կարող ծագել՝ անկախ նրանից, թե դատական կամ արտադատական կարգով է վեճը հաշտությամբ լուծվել: Հստակ կարող ենք ասել, որ այս դեպքում կողմերի միջև էլ ավելի է զարգանում բանակցությունների միջոցով վեճ լուծելը, անգամ կարող ենք ասել, որ հաշտարարությունը նպաստում է մարդու գիտակցության և իրավագիտակցության զարգացմանը: Ավելին՝ կողմերն իրենց իսկ վեճի բանակցողներն են, և գործն ավարտվում է իրենց կայացրած որոշմամբ: Երբ դատավարության կողմերը օրենքի պահանջներին համապատասխան միջնորդություն են ներկայացնում դատարանին, որ գործը լուծվի հաշտությամբ, այդ պահին հաջորդում է հաշտարարության վարույթը, իսկ կողմերի հաշտությամբ վեճը լուծելու նախաձեռնության իրավունքը՝ իրականացված: Այդ պահից, ըստ էության, սկսվում է դատական կարգով վեճի լուծման գործընթացի հաջորդ "փուլը" կամ "հաշտարարության" փուլը: Հետևաբար, դատավարական փուլերի և հաշտարարության "փուլի" գործընթացը տարբեր և հաջորդող փուլեր են, ուստի հաշտարարության փուլին անցնել՝ չի նշանակում դա-

տական կարգով իրավունքների պաշտպանությունից հրաժարվել կամ այդ իրավունքների պաշտպանությունից հրաժարվել:

Ակնհայտ է, որ անհրաժեշտություն կա հստակ իրազեկել և մեկնաբանել կողմերի դատական կարգով և հաշտարարության միջոցով վեճը լուծելու առավելության վերաբերյալ: Այդ իրավունքի իրականացմանն առնչվող մյուս կարևոր հարցադրումն այն է, թե կողմը դատավարության մինչև ո՞ր փուլը իրավունք ունի դիմել հաշտարարության: Կողմերը դատավարության ցանկացած փուլում կարող են գործն ավարտել հաշտության համաձայնությամբ:

Կարելի է փաստել, որ հաշտության գործընթացի հիմնական և բովանդակային աշխատանքը կատարվում է հաշտարարի կողմից: Դա են վկայում նաև այն, բոլոր իրավական նորմերը, որոնք կարգավորում են հաշտարարի ինստիտուտը: Հաշտարարը, փաստորեն, ավարտում է իր լայնածավալ բովանդակային աշխատանք, ավարտվում է կողմերից առնվազն մեկի կամ հաշտարարի կողմից գործընթացը՝ դադարեցնելու կամ հաշտարարության արդյունքում հաշտության համաձայնություն կնքելու միջոցով:

Գործնականում հաշտության իրավունքը կողմերին չիրազեկելը, խոչընդոտելը կամ բացասական կարծիք արտահայտելով ներկայացուցչի կողմից հանդես գալը, կարծում եմ, ողջամիտ չէ:

Ինչպես հասկացանք, օրենսդիրը սահմանել է հաշտարարության արտադատական և դատավարության փուլում կողմերի կամավոր դիմելաձև, ինչպես նաև հաշտարարի ինքնուրույն գործունեություն: Սակայն, բազմիցս նշել ենք, որ հաշտարարությունը լինելով արդարադատությանն օժանդակող ինստիտուտ, պետք է ստանա իր գործունեությունն իրականացնելու անհրաժեշտ պետական աջակցություն, որն էլ կնպաստի հաշտարարության ինստիտուտի զարգացմանը:

Ավելի հստակ, կարծում ենք, որ հաշտարարի դերի բարձրացման և ինստիտուտի կայացման համար ոչ թե դատավորները, փաստաբանները կամ հանրային իրազեկումը պետք է նպաստեն, այլ հենց մինչդատական վարույթում որոշ գործերի համար անհրաժեշտ է սահմանել հաշտարարության դիմելու պարտադիրության սկզբունք, օրինակ՝ ամուսնալուծության, խնամակալության, ալիմենտի, ժառանգման և աշխատանքային իրավուն-

քից բխող վեճերը: Նշված վեճերը պետք է պարտադիր մինչդատական վարույթի գործեր լինեն, իհարկե դա չպետք է սահմանափակի այս փուլից հրաժարվելու համար դատավարության ցանկացած փուլում հաշտության գնալու իրավունքը:

Եթե ուսումնասիրենք մայրցամաքային երկրներում հաշտարարության ծագման և զարգացման փորձը, ապա կտեսնենք, որ արդարադատության և մինչդատական վարույթի պարտադիր լինելը մեծ դեր է ունեցել: Օրինակ՝ հոլանդական կառավարությունը ձեռնարկել է շատ ակտիվ դիրքորոշում այս ոլորտում, որի նպատակն է այնպիսի պայմաններ ստեղծել քաղաքացիների համար, որոնք թույլ են տալիս նրանց ավելի մեծ չափով պատասխանատվություն կրել այն հակասությունների լուծման համար, որի կողմերը նրանք են: Նաև առաջարկվել է տեղեկատվություն տրամադրելու հնարավորությունների հաշտարարության վերաբերյալ, հաշտարարների ծառայությունների վերաբերյալ յուրաքանչյուր դատարանում ստեղծել կենտրոնական տեղեկատվական կենտրոն: Այդ իրավական տեղեկատվական «պատուհանները» քաղաքացիներին տրամադրում են խորհրդատվություն, որ նրանք իրենց խնդիրների լուծման համար²⁶ կարողանան ընտրել առավել հարմար կարգ:

Հաշտարարության ինստիտուտի կայացման և հաշտարարի դերի գրնահատման համար ներպետական համակարգում, կարող են ասել, որ Հոլանդական աջակցության ձևը ոչ թե պետք է նկատի ունենալ, այլ անհրաժեշտ է և ընդօրինակելի:

Գերմանիայում հաշտարարությունը ներդաշնակորեն ինտեգրված է արդարադատության համակարգում: Օրինակ՝ հաշտարարները ուղղակիորեն աշխատում են դատարանների հետ՝ զգալիորեն նվազեցնելով մի շարք պոտենցիալ հայցեր. Այսօր հաշտարարությունը ոչ միայն ընտանեկան հարցերում է ինտեգրված գերմանական դատարաններին, այլև ընդհանուր դատական համակարգին, վարչական դատարաններին և այլն: Գերմանական շատ իրավական դպրոցներում մշտապես ուսումնասիրում են հաշտարարու-

---

²⁶St ' u Медиация в Нидердандах. Обзор, автр Ольгой Шварц
http://mediators.ru/rus/about_mediation/foreign_law/holland/text1?print/.

թյուն: Այսինքն՝ յուրաքանչյուր ոք, ով գալիս բուհի իրավագիտության ֆակուլտետ, անցնում է հաշտարարության դասընթաց²⁷:

Սակայն, ոչ բոլոր երկրներում է հաշտարարությունը ճանաչվում որպես առանձին մասնագիտություն: Շատ երկրներում այն դիտվում է երկրորդ կամ հիմնական մասնագիտության լրացում: Օրինակ՝ Ավստրիան սակավաթիվ երկրներից է աշխարհում, որտեղ հաշտարարի մասնագիտությունն ընդգրկված է շարք մասնագիտությունների շարքում: Ավելին, Ավստրիան նաև միակ երկիրն է որը 2004թ. ընդունել է Դաշնային օրենքը հաշտարարության ինստիտուտի հիման վրա, որը կարգավորում է հաշտարարների ուսուցումը և սահմանում որոշակի վերապատրաստման չափանիշներ²⁸:

Հայաստանում ևս այդպես է, օրինակ՝ փաստաբանը նաև ունի հաշտարարի արտոնագիր, բայց զբաղվում է հիմնականում փաստաբանությամբ, և, կարելի է ասել, որ իրենք իրենց ներքին զգացողությամբ փաստաբան են, դա վկայում է այն, որ այդ ոլորտում ունեն բազմաթիվ գործեր, իսկ հաշտարարության գործերի բացակայության պատճառը բարդում են դատարանների վրա...

Անդրադառնալով ներպետական ինստիտուտին, խնդիրներին, գտնում ենք, որ ոլորտի զարգացման համար օրինակելի և ընդունելի են ինչպես Գերմանիայի, այնպես էլ Հոլանդիայի մոդելները²⁹, քանզի համարում ենք, որ հաշտարարությունը ինքնուրույն մասնագիտություն է և այն պետք է դասավանդվի բոլոր իրավաբանական ֆակուլտետներում:

Սակայն, մեր կարծիքով, հաշտարար պետք է լինի բացառապես պարտադիր բակալավրի աստիճանով իրավաբանական կրթություն ունեցող անձ, կրկին շեշտում եմ և հիմնավորում այն փաստով, որ մեր գործունեու-

---

²⁷ Федеральный закон Российской Федерации от 23 июля 2013 г. N 233-ФЗ "О внесении изменения в статью 18 Федерального закона "Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)"

²⁸ Федеральный закон Российской Федерации от 23 июля 2013 г. N 233-ФЗ/12.04.2017թ/: "О внесении изменения в статью 18 Федерального закона "Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)".

²⁹ GeramiA. Bridging the Theory-and-Practice Gap: Mediator Power in Practice // Conflict Resolution Quarterly. - 2009. - Vol. 26. - № 4. - P. 433-451. - P. 435.

թյան ընթացքում ցանկացած քայլ կատարելիս պետք է հետևել օրենքի տառին և կարողանալ հասկանալ վեճի առարկան, ի վերջո, հաշտարարը արդարադատությանն օժանդակող է: Օրինակ՝ պատկերացրեք, որ դատավորը կամ նոտարը լինի տնտեսագետ, այս դեպքում ի՞նչ կլինի արդարադատության իրականացման ընթացքում, պատասխանը մեկն է՝ իհարկե, ողբերգություն: Վերոգրյալի համաձայն՝ առաջարկում ենք հետևյալ օրենսդրական փոփոխությունները՝

1. Մինչդատական վարույթի պարտադիր բնույթի գործեր սահմանել՝ ընտանեկան, աշխատանքային, ժառանգության բնույթի բոլոր վեճերը:

2. Հաշտարարության ինստիտուտի կայացման և դատական համակարգի ինտեգրման, ինչպես նաև արդարադատությանն օժանդակ ինստիտուտի դերի կայացման համար անհրաժեշտ է պետական աջակցություն և հսկողություն, ինչը չունենք մենք այսօր:

Միանշանակ, չի կարելի դա քննադատություն ընդունել, պետությունը կարող է և, կարծում ենք, նաև պարտավոր է հարկային արտոնություններ տրամադրել հաշտարարներին և հաշտարարական ընկերություններին, քանզի այս ինստիտուտը նոր է և կայացման ուղում ունի բազում խնդիրներ, այդ իսկ պատճառով հարկային արտոնություններ տրամադրելն անհրաժեշտություն է, ինչպես նաև ժամանակավոր անհատույց գրասենյակային պայմաններ՝ առաջիկա հինգ տարիների համար: Այդ կառուցակարգի իրավական ամրագրման դեպքում երկուստեք կշահեն և՛ հաշտարարության նախաձեռնողը, և՛ դատավարության կողմերը, քանի որ մի կողմից՝ ապարդյուն չի անցնի սկզբնական նախաձեռնության հեղինակի արդեն կատարած աշխատանքը, մյուս կողմից՝ կողմերը գործընթացը շարունակելու որոշակի հիմք կունենա իրավունքի իրականացման համար:

Վերոհիշյալ եզրահանգումները և առաջարկությունները, կարծում են, օգտակար կլինեն, կնպաստի մարդու իրավունքների և հաշտարարության ինստիտուտի զարգացմանն առնչվող իրավական ամրագրման հիմնախնդիրների արդյունավետ լուծման համար:

Լուսինե ԹԱՍԱԼՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետությունում հաշտարարության հիմնախնդիրները

Բանալի բառեր. հաշտարար, խնդիր, այլընտրանք, Հայաստանի Հանրապետություն

Աշխատանքում ներկայացված է Հայաստանի Հանրապետության և այլ պետությունների հաշտարարության ինստիտուտների հիմնախնդիրները: Ուսումնասիրվել է Ռուսաստանի Դաշնության, Գերմանիայի, Հոլանդիայի և այլ եվրոպական երկրների փորձը և համեմատական եզրեր է տարվել: Հետազոտման արդյունքում առանձնացվել է բոլոր այն առավելությունները, որոնք դրական նշանակություն կունենան իրավակիրառ պրակտիկայում: Հետազոտվել են հաշտարարության գործնական խնդիրները և հաշտարարությունը՝ որպես գիտություն: Աշխատանքում կատարվել են նաև համապատասխան առաջարկություններ, որոնք, կարծում ենք, անհրաժեշտություն են և կնպաստեն հաշտարարության ինստիտուտի կայացման հիմնախնդիրներին:

Lusine TASALYAN

The issues of mediation in the Republic of Armenia

Key words: mediation, problem, alternative, Republic of Armenia

The issues of mediation institutes of the Republic of Armenia and other states are represented in the work. The practice of the Russian Federation, Germany, Netherlands and other European countries has been studied and comparisons have been made. As a result of the research all those advantages which held positive significance in the law enforcement practice have been singled out. The practical issues of mediation and mediation as a science have been researched. Corresponding suggestions have also been made in the work, which are necessary from our point of view and will contribute to the issues of formation of mediation institute.

Лусине ТАСАЛЯН

Основные проблемы медиации в Республике Армения

Ключевые слова: медиации, проблема, альтернатива, Республики Армения

В работе представлены проблемы институтов медиации Республики Армения и других государств. Изучен опыт РФ, Германии, Нидерландов и других стран ЕС, и было проведено сравнение. В результате исследования были отделены все те преимущества, которые будут иметь положительное значение в практике правоприменения. Исследованы практические медиационные проблемы и медиация, как наука. В работе приведены соответствующие предложения, которые, как мы считаем, необходимы, и поспособствуют решению основных проблем становления института